

Світлана РОДЕНКО

студентка 5 курсу

спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка.)

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

Науковий керівник – **Ю. М. КОСЕНКО**,
канд. пед. наук, доцент

ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті наголошено на важливості розвитку комунікативної компетентності в дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту. Проаналізовано наукові дослідження з проблеми формування, розвитку та корекції комунікативної сфери в означеній категорії школярів. Висвітлено структуру комунікативної компетентності. Наведено диференціацію дітей з інтелектуальними порушеннями на основі розвитку в них комунікативних навичок. Запропоновано прийоми з розвитку комунікативної компетентності для кожної групи. Наведено загальні умови створення сприятливого середовища для розвитку комунікативних компетентностей у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Ключові слова: молодші школярі з інтелектуальними порушеннями, розвиток комунікативних компетентностей.

Svitlana Rodenko. Methods of forming communicative competence in younger school students with intellectual disabilities

The article emphasizes the importance of developing communicative competence in children of primary school age with intellectual disabilities. Scientific studies on the problem of formation, development and correction of the communicative sphere in the specified category of schoolchildren are analyzed. The structure of communicative competence is highlighted. The differentiation of children with intellectual disabilities based on the development of their communication skills is presented. Techniques for the development of communicative competence are offered for each group. The general conditions for creating a favorable environment for the development of communicative competences in younger schoolchildren with intellectual disabilities are given.

Keywords: younger schoolchildren with intellectual disabilities, development of communicative competences.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціальними перетвореннями. Тому необхідність спрямовувати освітній процес дітей з інтелектуальними порушеннями на їхню готовність до контакту з іншими особами є важливим елементом соціалізації.

Для повноцінного пізнавального та соціального розвитку, дитині необхідні контакти з однолітками, старшими та молодшими особами. Однією з основних умов особистісного розвитку Л. Виготський називав взаємодію з навколишнім соціальним середовищем «вищі процеси дитячого мислення виникають у процесі соціального розвитку дитини шляхом перенесення на саму себе тих форм співробітництва, які дитина засвоює у процесі взаємодії з навколишнім соціальним середовищем» [5].

Незважаючи на науково обґрунтовану систему організації корекційно-освітньої роботи зі школярами з порушеннями інтелекту, зауважимо, що реалії практики сучасної школи свідчать про проблемність формування комунікативних умінь у школярів означеної категорії.

Актуальність. Проблемі дослідження комунікативної компетентності присвячено праці Ф. Бекланда, Ю. Ємельянова, В. Захарова, М. Заброцького, К. Ларсона, С. Максименко, Л. Петровської, С. Петрушина, М. Редмонда, Б. Шпіцберга та інших. Вченими визначено низку підходів до трактування поняття «комунікативна компетентність, її структури, критеріїв, показників.

Більшість науковців схильна вважати, що компетентність є інтегративним міжособовим утворенням зі складною структурою. Структурно компетентність визначається трьома компонентами: когнітивним, емоційно-оцінним та дієвим (знання, оцінка, практичне застосування).

Компетентність є міждисциплінарною областю знання, компонентний склад якої – набір складових від мовної, лінгвістичної, організаційної, прагматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної, стратегічної, навчальної, тематичної, мовленнєвої, компенсаторної до соціокультурної та соціальної [1].

Є. Герасименко, Г. Данченко, О. Жирун до структури комунікативної компетентності включають вміння та навички: міжособистісного сприйняття та оцінки ситуації спілкування (перцептивний компонент), самоаналізу та самооцінки своєї поведінки в процесі спілкування (рефлексивний компонент), вибору адекватних засобів міжособистісної комунікації, управління процесом спілкування та регуляції своєї поведінки (поведінковий компонент).

С. Козак включає до складу комунікативної компетентності чотири компетенції: лінгвістичну, соціокультурну, стратегічну та професійну.

Є. Руденський підкреслює прогностичний компонент, вміння програмувати процес спілкування, Ю. Ємельянов – ціннісні орієнтації [6].

Формуванню комунікативної компетентності у дітей з інтелектуальними порушеннями присвячені окремі дослідження О. Боряк, Л. Вавіної, А. Висоцької, Н. Кравець, Г. Плешканівської, В. Синьова та інших. Дослідники наголошували на важливості врахування індивідуальних показників інтелектуального та мовленнєвого розвитку дітей означеної категорії, створенні необхідних умов для ефективної роботи у цьому напрямку, тісної співпраці команди фахівців, залученні батьків до довготривалої систематичної роботи з дитиною у цьому напрямку [3].

Мета статті полягає у висвітленні прийомів формування комунікативної компетентності у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Виклад основного матеріалу. У молодших школярів з порушеннями інтелекту виокремлюється низка психічних особливостей, які впливають на комунікативну компетентність. До таких особливостей відносяться:

- несформованість вищих форм пізнавальної діяльності;
- конкретність та поверховість мислення;
- незрілість емоційно-вольової сфери;
- низький словниковий запас;
- порушення логіки викладу думок;
- відсутність чи спотворення складних смислових відносин,

наявність великої кількості смислових прогалин.

Молодші школярі з порушеннями інтелекту рідко бувають ініціаторами спілкування. Це пов'язано з недорозвиненням у них мовлення, вузьким колом інтересів та мотивів. Нерідко діти з інтелектуальними порушеннями намагаються уникнути мовного спілкування.

У тих випадках, коли мовленнєвий контакт між дитиною та однолітком або дорослим виникає, він виявляється дуже короткочасним і неповноцінним [1; 2].

Як бачимо, наявність інтелектуального порушення негативно впливає на розвиток уміння спілкуватися, призводить до труднощів у встановленні контактів з людьми та формуванні уявлень про оточуючу дійсність.

За критерієм «розвиток комунікативної компетентності» діти молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту диференціюються

на три групи. До першої групи входять діти, які відносно легко вступають у спілкування, але можуть брати участь в процесі мовної комунікації тільки в тому випадку, якщо є стимулююча допомога і підтримка дорослого. Таких дітей нараховується близько 15 %. Цим школярам складно визначити порядок і раціональні способи виконання комунікативних дій. Вони використовують мову в процесі спілкування, проте в їхніх власних висловлюваннях зустрічаються аграматизми, спостерігається дефіцит лексики, виникають складності в актуалізації слів. Обсяг висловлювань обмежений. Діти, які належать до цієї групи потребують уточнюючих і навідних запитань.

Ці діти вміють слухати, розуміють звернене мовлення, але не враховують особливостей співрозмовника. Їм складно враховувати ситуацію спілкування, вони демонструють «клішовані» форми поведінки, внаслідок чого досягнення цілі часто відбувається недоцільним шляхом.

Другу групу складають молодші школярі з порушеннями інтелекту в яких входження в спілкування ініціюється партнерами по комунікації. Таких дітей нараховується близько 50 %. Дії цих осіб під час спілкування хаотичні. Вони відчують значні труднощі в підборі лексичних засобів, допускають різні види аграматизмів. Обсяг висловлювань у них обмежений однією-двома фразами в діалозі. У ході спілкування ці діти часто втрачають мету комунікації, не враховують особливостей свого співбесідника. Потрібні значні зусилля з боку дорослого для продовження комунікативного процесу.

До третьої групи відносяться діти з найбільш низькими здібностями до участі в мовній комунікації. Таких осіб – до 35 %. У них спостерігається відсутність відповідної реакції на ініціативу, що спонукує дорослого почати спілкування. Також фіксується неадекватність проявів у комунікуванні з партнером, що призводить до неможливості досягнення мети навіть при значних зусиллях з боку співрозмовника. Такі діти в моменти спонтанної комунікації використовують окремі слова і короткі фрази, при цьому активно використовують невербальні засоби спілкування, зокрема жести. У деяких випадках діти відмовляються від участі в спілкуванні внаслідок несформованості комунікативно-мовленнєвих умінь [6].

Науковцями розроблено низку прийомів, які дозволяють підвищити рівень комунікації дітей з порушеннями інтелекту з оточуючими їх людьми. До таких методичних прийомів належать:

- формування вміння ставити запитання;
- вибирати раціональні способи комунікативних дій;
- орієнтуватися в ситуації спілкування;
- враховувати особливості співрозмовника.

Зауважимо, що запропоновані прийоми можуть бути складними для дітей з інтелектуальними порушеннями, які входять до другої та третьої групи.

Для молодших школярів які входять до другої групи доречним буде використання таких прийомів комунікації, як:

- формування вміння уважно слухати звернене мовлення;
- формування вміння адекватно відповідати на поставлені запитання.
- відтворення запитань і відповідей за зразком.

Учням молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, які відносяться до третьої групи необхідна значна допомога на всіх етапах формування, розвитку та корекції комунікативної сфери. Тому в цих школярів необхідно формували вміння реагувати на ініціативу, що спонукує почати спілкування з використанням вербальних засобів. Найбільш ефективним методичним прийомом може бути відтворення запитань і відповідей за наслідуванням (з поступовим переходом до відтворення запитань і відповідей за зразком) [3; 4].

Наголосимо, що процес формування, розвитку та корекції комунікативних компетентностей у дітей з порушеннями інтелекту є довгим і вимагає значної допомоги й підтримки вчителя. Педагоги в цьому напрямку повинні працювати, як на уроках, так і під час позаурочної діяльності, на індивідуальних та групових заняттях.

Планомірна і систематична робота обов'язково принесе позитивний результат. Дітей по мірі можливості потрібно залучати до соціальної практики. Під час таких практик дитини поступово включається в спілкування й тренується комунікувати з партнерами різних категорій (старшими, молодшими, з одним співрозмовником, з декількома та інше).

Активне залучення дітей до соціальної практики сприяє якісному та кількісному накопиченню: збільшується словниковий запас і обсяг

висловлювань; удосконалюється вимова; розвивається зв'язне мовлення; покращується розуміння зверненого мовлення; розвивається вміння правильно і оптимально використовувати свою мовленнєво-мисленнєву діяльність в спілкуванні з іншими людьми тощо.

Висновки. Таким чином, формування комунікативних компетентностей у молодших школярів з порушеннями інтелекту є надзвичайно актуальною проблемою, тому, що ступінь сформованості цих навичок впливає не тільки на результативність навчання учнів, але й на процес їх соціалізації та розвитку особистості в цілому.

Запропоновані нами прийоми розвитку комунікативних компетентностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями за умови їх систематичного використання на уроках і в позаурочній діяльності та врахування індивідуальних психофізичних показників можуть дати позитивний результат.

Перспектива дослідження. Перспективою наступних досліджень є розроблення вправ та ігор з розвитку комунікативної компетентності в означеній категорії школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Теоретичні засади навчання і розвитку аномальних дітей. *Педагогіка і психологія* : науково-інформаційний журнал АПН України, 1995. № 4. С. 147–155.
2. Богуш А. М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників. *Наука і освіта*. 1998. № 1–2. С. 17–21.
3. Боряк О. В., Косенко Ю. М. Мовленнєвий розвиток дітей з особливими освітніми потребами як провідний чинник соціалізації. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. № 2. С. 65–71.
4. Боряк О. В., Косенко Ю.М. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей із комплексними порушеннями. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 35. С. 264–270.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь. *Собрание починений: в 6-ти томах. Проблемы общей психологии* / Под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1982. 504 с.
6. Емельянова И. А. Особенности коммуникативных умений и навыков и пути их формирования у младших школьников с нарушением интеллекта. URL: <http://surl.li/gvobw>.